

Incentive Methods for Cooperation of Local Communities in Disaster Risk Reduction Programs and Increasing Resilience

Yasamin Ostovar Izadkhah*

Risk Management Research Center, International Institute of Earthquake Engineering and Seismology, Tehran, Iran.

Received: 2022/07/05

Accepted: 2022/10/17

Abstract

Background and Aim: With regard to earthquakes and their sudden occurrence, special programs should be designed and implemented for people in order to encounter a probable disaster as well as to show appropriate and on-time reaction against it. In this paper, the main objective is to reduce the casualties and damages of earthquakes with the cooperation of people and identifying the various methods for encouraging the local communities to cooperate in the risk reduction programs and increasing resilience.

Methods: The study is a mixed method research. The information is gathered through questionnaires, interviews and checklists from the 22 sections of Tehran. 25 questions have been prepared and asked from 240 available participants through internet (136 women and 104 men). For the qualitative section, 22 in- depth interviews were undertaken with experts in the field of disaster management employing content analysis. For the quantitative analysis, the descriptive statistics were used through Spss software version 22.

Results: The obtained findings reveal the necessity of initiating and improving issues such as paying attention to the effective role of community cooperation in disaster management stages, organizing community-based programs in neighborhoods, initiating "bottom-up" communication channels, reinforcing the incentive mechanisms, strengthening the NGO's activities and mobilization of neighborhood services, as well as using new technology in communication, mobile applications and media in order to stimulate the incentives of various groups of people for prioritizing issues related to earthquake risk reduction.

Conclusion: The results show the importance of identifying various methods of encouraging local people in risk reduction programs and increasing safety, formation of community-based disaster management centers and active civil organizations at the national to local levels with the cooperation of public groups, addressing new ways for preparedness and awareness by performing continuous educational and awareness programs in places such as schools and cultural centers and in general, involving local communities to cooperate in risk reduction projects and increasing their resilience and safety.

Keywords: *Local communities; Risk reduction programs; Increasing resilience; Cooperation; Community-based*

Please cite this article as:

Ostovar Izadkhah Y. Incentive Methods for Cooperation of Local Communities in Disaster Risk Reduction Programs and Increasing Resilience. *Irtiqa Imini Pishgiri Masdumiyat*. 2022;10(3):236-47. **Doi:** 10.22037/iipm.v10i3.38793

* **Corresponding Author:** izad@iiees.ac.ir

راهکارهای ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای تاب‌آوری

یاسمین استوار ایزدخواه*

دانشیار پژوهشکده مدیریت خطرپذیری و بحران، پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۴

چکیده

سابقه و هدف: غیرقابل پیش‌بینی بودن پدیده زلزله و وقوع ناگهانی آن ضرورت انجام برنامه‌های ویژه‌ای را نمایان می‌سازد تا افراد بتوانند عکس‌العمل صحیح و مناسبی از خود نشان داده و به کاهش تلفات و خسارات پس از زلزله کمک نمایند. هدف اصلی از این مطالعه کاهش تلفات و خسارات زلزله با مشارکت مردم و شناسایی روش‌های ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای ایمنی و تاب‌آوری می‌باشد.

روش کار: این مطالعه از نوع پژوهش ترکیبی (mixed method) است. محیط پژوهش مناطق ۲۲ گانه شهر تهران و ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه، مصاحبه و چک لیست است. پرسشنامه محقق ساخته با ۲۵ سؤال به شیوه نمونه‌گیری در دسترس و از طریق ارسال اینترنتی از ۲۴۰ نفر (۱۳۶ زن و ۱۰۴ مرد) انجام شد. برای بخش کیفی مطالعه، مصاحبه عمیق با ۲۲ تن از متخصصین مرتبط در مدیریت بحران صورت گرفت و برای تحلیل داده‌های آن روش تحلیل محتوا به کار گرفته شد. برای تحلیل داده‌های بخش کمی از آماره‌های توصیفی و نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های بدست آمده لزوم ایجاد یا گسترش مواردی از قبیل توجه به نقش مؤثر مشارکت جوامع محلی در مراحل مدیریت ریسک، سازماندهی محله محور توسط اهالی، ایجاد کانال ارتباطی "پایین به بالا"، تقویت مکانیسم‌های انگیزشی، حمایت از فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) و نیز تجهیز و فراهم‌سازی امکانات محلی، استفاده از فن‌آوری‌های جدید ارتباطی، فضاهای مجازی و ظرفیت رسانه‌ها در راستای ترغیب و افزایش انگیزه گروه‌های مختلف مردم برای اولویت بخشی به موارد مرتبط با کاهش خطرپذیری زلزله ارائه را نمایان می‌سازد.

نتیجه‌گیری: نتایج بدست آمده در این مقاله نشان‌دهنده اهمیت شناخت روش‌های متنوع ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای ایمنی، تشکیل مراکز مدیریت بحران جامعه‌محور با مشارکت جوامع و نیز تشکّل‌های مدنی فعال در سطوح ملی تا محلی، ارائه راهکارهای جدید برای ایجاد آمادگی و آگاهی در مردم در قالب اجرای برنامه‌های آموزشی مستمر همراه با اطلاع‌رسانی به شهروندان در اماکنی مثل مدارس و فرهنگسراها و درکل، درگیر نمودن آنان برای مشارکت در طرح‌های کاهش ریسک در سوانح و ارتقای تاب‌آوری و ایمنی در جوامع محلی می‌باشد.

واژگان کلیدی: جوامع محلی؛ برنامه‌های کاهش ریسک؛ ارتقای تاب‌آوری؛ مشارکت؛ جامعه محور

به این مقاله، به صورت زیر استناد کنید:

Ostovar Izadkhan Y. Incentive Methods for Cooperation of Local Communities in Disaster Risk Reduction Programs and Increasing Resilience. *Irtiqa Imini Pishgiri Masdumiyat*. 2022;10(3):236-47. **Doi:** 10.22037/iipm.v10i3.38793

* نویسنده مسئول مکاتبات: izad@iiees.ac.ir

مقدمه

یکی از دغدغه‌های جوامع کنونی در پیمودن مسیر صحیح توسعه پایدار، موضوع کاهش اثرات مخاطرات، سوانح و بحران‌های طبیعی است. در این میان شهرها و کشورهای که به لحاظ لرزه‌خیزی در مناطقی با ریسک بالا قرار دارند، نیازمند برنامه‌ریزی‌های جدی در راستای کاهش ریسک زمین لرزه و افزایش تاب‌آوری در مواجهه با این پدیده طبیعی هستند. تجارب حاصل از زلزله‌های گذشته نیز نشان می‌دهد که انجام اقدامات کاهش ریسک و مدیریت بحران معمولاً به تنهایی از عهده دولت‌ها خارج بوده و برای کاهش خسارات و تلفات، علاوه بر اقدامات نهادهای مسؤول، مشارکت فردی و گروهی افراد جوامع نیز الزامی است. این موضوع باعث شکل‌گیری و تقویت رویکردهای اجتماع محور در مدیریت بحران و بلایای طبیعی از جمله زلزله شده است.

تحقیقات بسیاری در خصوص مدیریت بحران جامعه محور و مشارکت‌های مردم در داخل و خارج از کشور به انجام رسیده است که در ادامه به تعدادی از آنها اشاره می‌گردد:

یافته‌های تحقیق کریمی و تقی‌لو (۱) در مقاله‌ای با عنوان "مدیریت بحران اجتماع محور راهی به سوی توسعه پایدار" نشان می‌دهد که رویکرد اجتماع محور، کاستی‌های رویکرد بالا به پایین را که در نشان دادن نیازهای محلی به دلیل غفلت از منابع بومی و ظرفیت‌ها شکست خورده را نداشته و به دنبال کاهش آسیب‌پذیری مردم، اصلاح برنامه‌ریزی و مدیریت بحران است. منوریان، امیری و مهری گلی در مقاله‌ای (۲) تحت عنوان "شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار بر افزایش میزان تاب‌آوری اجتماعی محلات آسیب‌پذیر و دارای بافت فرسوده در مواجهه با حوادث طبیعی" آورده‌اند: مخاطرات طبیعی به دلیل ناگهانی بودن و زمان کوتاه اثرگذاری بر اجتماعات و محلات شهری تبدیل به یکی از دغدغه‌های اصلی برنامه‌ریزان و مدیران شهری در سالهای اخیر شده است. به همین دلیل تقویت اجتماعی ساکن در یک محیط نقشی تأثیرگذار در کاهش خطرات دارد. مطهری و رفیعیان (۳) در مقاله‌ای با عنوان "تبیین مدلی به منظور ارتقاء مدیریت خطر بحران با رویکرد اجتماع محور، نمونه موردی: یکی از اجتماعات محلی تهران" آورده‌اند که بحران‌ها رویدادهایی هستند که موجب بروز اختلال در کارکرد طبیعی جامعه و دور شدن افراد و گروهها از نظام برنامه‌ریزی‌شان می‌شوند. البته همواره اجتماعات

محلی اولین کمک‌کنندگان به آسیب‌دیدگان بلافاصله پس از وقوع زلزله بوده‌اند که باید به توانمندسازی هرچه بیشتر آنها مبادرت ورزید. ایزدخواه و حسینی (۴) در پژوهشی تحت عنوان "مطالعات بکارگیری امکانات خودامدادی محله‌ای برای کاهش پایدار خطرپذیری در برابر زلزله"، به نقش آموزش و فعال نمودن مردم محلی و گروه‌های مختلف مردم در محله‌های هر شهر پرداخته‌اند. در این طرح فهرستی از پیش‌نیازهای برنامه‌ریزی پایدار محله ارائه شده و با ارائه ساختاری برای مدیریت بحران محله‌ای و بیان وظایف تمامی اهالی محل اعم از افراد خانواده‌ها در محلات، اقداماتی که مردم باید پس از وقوع زلزله انجام دهند، بر اساس محتمل‌ترین سناریو، به تفصیل تشریح شده است. نویسندگان همچنین بر اساس مطالعه‌ای مشابه (۵)، به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به امکانات موجود در ایران و تجربیات حاصل از زلزله‌های گذشته، اجرای طرح بکارگیری امکانات خودامدادی محله‌ای در سطح کشور امکان‌پذیر است و باید تصمیم‌گیرندگان و دست‌اندرکاران مرتبط با سوانح با توجه به شرایط جامعه، راهکارهای پیشنهادی مناسب را حد الامکان در آینده در نظر گیرند.

در مطالعات خارج از کشور، درابک (۶) در سال ۲۰۰۷ میلادی، پژوهشی تحت عنوان "علوم اجتماعی، سوانح و مدیریت اضطرار: پیشینه، مشارکت و برنامه‌های آینده و ادبیات مرتبط" انجام داد. از دیدگاه وی، سرمایه اجتماعی و رهبری در سطح جامعه محلی از خصیصه‌های اساسی هستند که ماهیت کلی دارند و صرفنظر از مراحل توسعه جوامع دیده می‌شوند و به عنوان سپری جلوی آثار مخاطرات طبیعی شدید عمل کرده و سازماندهی مجدد اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کند. ناکاگاوا و شاو (۷) در پژوهشی با عنوان "سرمایه اجتماعی: حلقه گمشده در بازتوانی سانحه"، به این نتیجه رسیدند که در گذشته اقدامات مدیریت سانحه بیشتر بر کاهش آسیب‌پذیری فیزیکی متمرکز بوده، در حالی که در سال‌های اخیر برنامه‌ریزان در راستای کاهش تلفات انسانی به تقویت ظرفیت اجتماعی توجه کرده‌اند. به عبارت دیگر، با در نظر گرفتن ظرفیت‌های محدود سازمان دولتی و غیردولتی در سطح محلی برای کمک به همه افراد، همسایه‌ها و افراد محلی اولین کسانی هستند که به کمک قربانیان می‌شتابند. حسین (۸) در مقاله‌ای تحت عنوان "مشارکت جامعه در مدیریت بحران" به بهره‌گیری از مردم برای حل کردن مشکلات خود

پرسشنامه‌ها نبود. از این رو ارسال به صورت مجازی (اینترنتی) انجام شد. محیط پژوهش شهر تهران در نظر گرفته شد و بر اساس فرمول حجم نمونه، جمعیت پژوهش ۲۴۰ نفر در نظر گرفته شد. بازه زمانی انجام پژوهش دو ماه و چون انتخاب نمونه به دلیل شیوع کووید-۱۹، به صورت تصادفی یا غیرتصادفی مشکل و یا غیرممکن بود، پژوهشگر از نمونه‌گیری در دسترس استفاده کرد (۱۳). در مرحله چهارم از مطالعه کیفی و روش مصاحبه عمیق استفاده شد. جمعیت هدف این مطالعه صاحب نظران و مسؤولان اجرایی در حیطه‌های مرتبط بودند. معیار انتخاب این افراد داشتن حداقل پنج سال سابقه علمی و اجرایی بود. برای انجام مصاحبه راهنمای مصاحبه طراحی شد. راهنمای مصاحبه شامل ۵ پرسش بود. انتخاب مشارکت‌کنندگان به صورت هدفمند انجام شد تا مهمترین عواملی که می‌توانند بر میزان مشارکت جوامع محلی در برنامه‌های کاهش ریسک تأثیر بگذارند، شناسایی گردد. برای تحلیل داده‌های بخش کمی از آماره‌های توصیفی و نرم‌افزار آماری Spss نسخه ۲۲ استفاده شد و برای تحلیل داده‌های بخش کیفی روش تحلیل محتوا به کار گرفته شد.

برخی محدودیت‌های مشاهده شده در حین انجام پژوهش، شامل عدم امکان انجام مصاحبه با مردم به دلیل شیوع کرونا در جامعه؛ همکاری نکردن تعدادی از مدیران در انجام مصاحبه با وجود مراجعه چندباره به آنها؛ اشکال در دسترسی به اطلاعات؛ مشکل بودن برنامه‌ریزی برای مصاحبه با مدیران و نیاز به اخذ اجازه برای انتشار آنها؛ و عدم ارسال برخی اطلاعات که مدیران در ابتدا قول همکاری داده بودند، می‌باشند.

یافته‌ها

از بخش مروری مطالعات، مؤلفه‌های مؤثر بر مشارکت مردم در زلزله شناسایی شد. این مؤلفه‌ها اساس طراحی پرسشنامه و راهنمای مصاحبه را تشکیل داد. در بخش یافته‌های کمی مطالعه، تعداد ۲۴۰ پرسشنامه از مناطق ۲۲ گانه شهر تهران (شمال، غرب، شرق، مرکز و جنوب) تکمیل شد که از این تعداد ۱۳۶ زن (۵۶/۷ درصد) و ۱۰۴ مرد (۴۳/۳ درصد) بودند. بیشترین تعداد پاسخ‌دهندگان در گروه سنی "۵۰ سال به بالا" با ۶۷ نفر (۲۷/۹ درصد) و سپس گروه‌های سنی "۳۰ تا ۴۰ سال" و "۴۰ تا ۵۰ سال" به ترتیب با ۲۶/۳ درصد و ۲۴/۶ درصد بودند. کمترین میزان سنی پاسخ‌دهندگان با فراوانی ۵۱ نفر (۲۱/۳ درصد) نیز در بازه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال قرار داشتند.

و گسترش شرایط اجتماعی و اقتصادی می‌پردازد که آنها برای برقراری اهداف، آماده نمودن، پیاده‌سازی و ارزیابی برنامه‌های خود مشارکت می‌نمایند. بنکی در سمد ص ۵۳، (۹) اظهار می‌کند که مشارکت جامعه روندی گروهی است که در آن تمامی اعضای گروه شریک شده و ایده‌ها و فعالیت‌های خود را با یکدیگر تبادل می‌کنند تا برای مشکلات راه‌حلی پیدا نموده و تصمیمات اتخاذ شود. ساستری (۱۰) در مقاله‌ای تحت عنوان "بهبود مشارکت جامعه و آگاهی مردم در کاهش ریسک" اذعان می‌کند که مسأله مشارکت مردم تمرین "صداها و انتخابها" و توسعه ظرفیت‌های انسانی، سازمانی و مدیریتی برای حل مشکلات جامعه برای تقویت پیشرفت‌های بوجود آمده در طی زمان است. از دیدگاه توییگ (۱۱)، هیچ جامعه‌ای در برابر سوانح طبیعی ایمن نیست و در این صورت داشتن جامعه‌ای تاب‌آور در برابر سوانح ایده‌آل است، زیرا می‌تواند در کاهش آسیب‌پذیری مردم از طریق افزایش بکارگیری اقدامات کاهش ریسک مؤثر واقع گردد. پس کاهش ریسک شامل انباشته‌ای از فعالیت‌ها و یا روندی است که در نهایت منجر به تاب‌آوری می‌شود. شاو (۱۲) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "کاهش ریسک جامعه محور"، به وجود رویکردهای جامعه‌محور حتی قبل از وجود حاکمیت‌های رسمی اشاره کرده است و اینکه مردم و اجتماعات محلی از قدیم به یکدیگر کمک کرده و در رفع نیازهای یکدیگر کوشیده‌اند. هدف اصلی از این پژوهش بررسی راهکارهای کاهش تلفات و خسارات زلزله با بهره‌مندی از مشارکت مردم و شناسایی روش‌های ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای ایمنی و تاب‌آوری می‌باشد.

روش کار

این مطالعه از نوع پژوهش ترکیبی (mixed method) است که در چهار مرحله انجام شد. در مرحله اول برای آگاهی از ادبیات موضوعی، مطالعه مروری انجام شد. در مرحله دوم ابزار پژوهش طراحی شد. بدین منظور پرسشنامه‌ای طراحی شد که شامل ۲۵ سؤال بود. طراحی پرسشنامه از طریق نرم افزار پرس لاین صورت گرفت. سؤالات پرسشنامه در زمینه موارد مرتبط با راهکارهای مشارکت مردم و شناسایی روش‌های ترغیب جوامع محلی طراحی گردید. در مرحله سوم پرسشنامه‌ها برای جمعیت پژوهش ارسال شد. با توجه به شیوع بیماری کووید-۱۹ امکان تکمیل حضوری

معناست که بیش از نیمی از افراد معتقدند محله سکونت آنها در برابر زلزله و سایر مخاطرات مقاوم نبوده و تاب‌آوری ندارد.

بر اساس آمار بدست آمده، عمده پاسخگویان با فراوانی ۱۷۷ نفر (۷۳/۷۵) به نکات فنی و ایمنی ساختمان یا موقعیت مکانی منزل به لحاظ احتمال وقوع زلزله یا سایر مخاطرات طبیعی را در صورت خرید یا اجاره منزل مدنظر قرار می‌دهند و تنها ۶۳ نفر (۲۶/۲۵) درصد) به این نکات توجهی ندارند. همچنین بنظر می‌رسد اکثریت پاسخگویان با فراوانی ۱۸۳ نفر (۷۶/۲۵) درصد) در منزل خود ایمن‌سازی غیرسازه‌ای انجام نداده و تنها ۵۷ نفر (۲۳/۷۵) درصد) ایمن‌سازی را مد نظر قرار دادند. تعداد بیشتری از پاسخگویان با فراوانی ۶۹ نفر (۲۸/۷۵) درصد) در خصوص ارزیابی‌شان در مورد میزان مشارکت مردم محله خود در زمینه حل مشکلات محله پاسخ "نمی‌دانم" را انتخاب کردند. این در حالی است که ۶۱ نفر (۲۵/۴۱) درصد) میزان مشارکت مردم محله خود را در زمینه حل مشکلات محله "کم"، ۶۰ نفر (۲۵) درصد) "خیلی کم"، ۴۱ نفر (۱۷/۰۸) درصد) "تا حدودی"، ۸ نفر (۳/۳۳) درصد) "زیاد" و تنها یک نفر (۰/۴۱) درصد) میزان این مشارکت را "خیلی زیاد" ارزیابی کردند.

اکثریت پاسخگویان یعنی ۹۲ نفر (۳۸/۳۳) درصد) در صورت وقوع حادثه روی کمک همسایگان "تا حدودی" حساب می‌کنند. ۷۹ نفر (۳۲/۹۱) درصد) "کم"، ۵۳ نفر (۲۲/۰۸) درصد) "خیلی کم"، ۱۲ نفر (۵) درصد) "زیاد" و سه نفر (۱/۲۵) درصد) "خیلی زیاد" به یاری‌رسانی همسایگان معتقد هستند. مجموع پاسخ‌های "زیاد" و "خیلی زیاد" نشان می‌دهد که تنها ۶/۲۵ درصد ابراز کردند که می‌توان در صورت وقوع حادثه روی کمک همسایگان حساب کرد ولی حدود ۵۵ درصد با این نظر موافق نیستند. پس می‌توان نتیجه گرفت که به اعتقاد اکثریت، نمی‌توان در صورت وقوع یک حادثه، روی کمک همسایگان حساب کرد.

بیشتر پاسخگویان پژوهش با فراوانی ۱۳۹ نفر (۵۷/۹۱) درصد) در پاسخ به این سؤال که آیا برنامه‌های کاهش ریسک در محله شما از طریق نهادهای ذی‌ربط (شهرداری، سرای محله، مساجد، انجمن‌های محلی) انجام شده است؛ اظهار بی‌اطلاعی کرده، ۹۴ نفر (۳۹/۱۶) پاسخ منفی دادند و تنها ۷ نفر (۲/۹۱) به این سؤال پاسخ مثبت دادند. با توجه به این نتایج می‌توان چنین استنباط نمود که یا برنامه‌های کاهش ریسک در محلات از طریق نهادهای ذی‌ربط

میزان تحصیلات اکثریت پاسخگویان این پژوهش با فراوانی ۸۳ نفر (۳۴/۶) درصد) در مقطع فوق‌لیسانس و کمترین میزان مربوط به مقطع دکترا با فراوانی ۲۳ نفر (۹/۶) درصد) بوده است. در جدول (۱)، مناطق شهرداری محل سکونت پاسخگویان به ترتیب زیر دسته‌بندی شده‌اند:

جدول ۱. دسته‌بندی منطقه شهرداری محل سکونت پاسخگویان بر اساس منطقه جغرافیایی

منطقه شهرداری	فراوانی پاسخ	درصد فراوانی
شمال (۱ و ۳)	۵۷	۲۳/۷۵
غرب (۲، ۵، ۹، ۲۱ و ۲۲)	۵۳	۲۲/۰۸
شرق (۴، ۷، ۸ و ۱۳)	۵۴	۲۲/۵
مرکز (۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۴)	۶۲	۲۵/۸۳
جنوب (۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰)	۱۴	۵/۸۳
اظهار نشده		
جمع	۲۴۰	۱۰۰

بر اساس یافته‌های حاصله از پاسخ به پرسشنامه‌ها، به عقیده اکثریت پاسخگویان احتمال وقوع زلزله در شهر تهران زیاد می‌باشد. همچنین هیچ کس احتمال صفر بودن وقوع زلزله در شهر تهران را تأیید نکرد. با توجه به این آمار می‌توان چنین تفسیر نمود که اکثریت افراد جامعه از واقعیت لرزه‌خیزی شهر آگاه بوده و پاسخگویان احتمال وقوع زلزله در تهران را منتفی نمی‌دانند.

اکثریت پاسخگویان با فراوانی ۱۷۴ نفر (۷۲/۵) درصد) علت وقوع زمین‌لرزه را درست عنوان کردند. البته تعدادی هم علت را انفجار لایه‌های زیرین زمین درصد برشمردند و برخی از پاسخ‌دهندگان نیز پاسخ‌های غیرمرتبط ارائه کردند. با توجه به این آمار می‌توان به این نتیجه رسید که آگاهی اکثریت از ماهیت زلزله صحیح است. اکثریت پاسخگویان با فراوانی ۱۳۹ نفر (۵۸/۲) درصد) محله خود را در برابر وقوع زلزله و سایر مخاطرات طبیعی مقاوم و تاب‌آور ندانسته، و تنها ۳۲ نفر (۱۳/۳۳) درصد) محله خود را تاب‌آور ارزیابی نمودند. ۶۸ نفر (۲۸/۵) درصد) نیز در این مورد اظهار بی‌اطلاعی نمودند و یک نفر نیز پاسخی ارائه نکرد. در ضمن، تنها ۳۰ درصد (۷۲) از پاسخگویان با نقاط آسیب‌پذیر و امن محله خود از نظر خطر حوادث طبیعی آشنایی داشته و اکثریت (۷۰) درصد) یعنی ۱۶۸ نفر با نقاط آسیب‌پذیر و امن محله خود آشنایی نداشتند. این نتایج بدان

کردند. همچنین ۲۹ نفر (۱۲/۰۸ درصد) مسجد و دیگر مکان‌های محلی و ۶ نفر (۲/۵ درصد) نیز بسیج را عنوان نمودند. ۳۰ نفر نیز به سایر مکان‌ها مانند پارک‌ها و سوله‌ها اشاره نمودند. با توجه به مکان ترجیحی اکثریت پاسخگویان (فرهنگسرا)، لازم است در برنامه‌ریزی‌های شهری و اجرای برنامه‌های آموزشی مناسب در راستای ارتقای ایمنی در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی در محله به منظور اثربخش بودن، به این نکته توجه کافی مبذول گردد.

اکثریت پاسخگویان این پژوهش با فراوانی ۱۰۸ نفر (۴۵ درصد) استفاده از فضای مجازی را شیوه مناسبی برای برگزاری دوره‌های آموزشی مدیریت بحران دانسته، ۶۳ نفر (۲۶/۲۵ درصد) برگزاری کلاس‌های عملی و مانورها را ترجیح داده و ۴۷ نفر (۱۹/۵۸ درصد) نیز آموزش از طریق رسانه‌ها را مناسب دانستند. تنها ۲۰ نفر (۸/۳۳ درصد) از پاسخگویان به برگزاری کلاس‌های آموزشی اشاره کردند. ۲ نفر نیز اظهار نظر نکردند. با توجه به نتایج فوق لازم است برنامه‌ریزان شهری و متولیان مدیریت بحران در تهیه و تدوین برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری در سطح محلات، از ظرفیت فضای مجازی نهایت استفاده را برده و با طراحی برنامه‌ها، گروه‌ها و کانال‌های خبری و آموزشی و نیز نرم افزارها، بازی‌ها و سرگرمی‌ها، آموزش کاهش ریسک را در این قالب و محتوا تهیه و تدوین نمایند.

در ضمن، بیشتر پاسخگویان پژوهش حاضر با فراوانی ۱۱۱ نفر (۴۶/۴۰ درصد) قادرند تا حدودی، ۵۹ نفر (۲۴/۷۰ درصد) کم، ۴۵ نفر (۱۸/۸۰ درصد) خیلی کم، ۱۸ نفر (۷/۵ درصد) زیاد و ۶ نفر (۲/۵ درصد) خیلی زیاد برای کاهش مخاطرات طبیعی و آثار آن با افراد محل/منطقه/شهر تعامل برقرار کنند.

تعداد ۱۲۶ نفر (۵۳/۲۰ درصد) از پاسخگویان این پژوهش، "اقدامات عملی نهادهای ذی‌ربط و تقویت زیرساخت‌ها (تدوین طرح‌های کاهش ریسک)"، را یکی از ضروری‌ترین امور به منظور کاهش ریسک مخاطرات محیطی و افزایش تاب‌آوری دانسته، ۵۳ نفر (۲۲/۴ درصد) برگزاری مانور و تمرین‌های عملی، ۳۲ نفر (۱۳/۵ درصد) تقویت مکانیزم‌های جبران خسارات ناشی از وقوع احتمالی مخاطرات و ۲۶ نفر (۱۰/۸۳ درصد) برگزاری کلاس‌های آموزشی و سخنرانی را از امور مهم در راستای افزایش تاب‌آوری عنوان کردند. در ضمن ۳ نفر هم اظهار نظر نکردند. همینطور، بیشتر پاسخگویان این

(شهرداری، سرای محله، مساجد، انجمن‌های محلی) انجام نشده و یا مؤثر و یا اینکه محسوس نبوده است. به عبارتی یا میزان و کمیت برنامه بسیار کم بوده و نتوانسته مخاطبان زیادی را جلب نماید و یا کیفیت آنها تأثیرگذار نبوده است. تعداد زیادی از پاسخگویان با فراوانی ۱۷۴ نفر (۷۲/۵ درصد) تمایل به داشتن تشکلی محلی در خصوص بررسی و حل و فصل مشکلات محل در محله داشته و ۶۵ نفر (۲۷/۰۸ درصد) تمایل به داشتن چنین تشکل محلی برای حل و فصل مشکلات محله خود داشتند. شایان ذکر است که اکثریت پاسخگویان با فراوانی ۱۵۸ نفر (۶۵/۸۳ درصد) مایل به مشارکت در ارتقای ایمنی محله خود در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی بوده، ولی ۸۱ نفر (۳۳/۷۵ درصد) تمایلی به همکاری در بالا بردن ایمنی محله خود در برابر زلزله و سوانح طبیعی نداشتند. پس این نتیجه گرفته می‌شود که با توجه به تمایل اکثریت پاسخگویان به مشارکت در ارتقای ایمنی محله خود در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی، تهیه و تدوین برنامه‌هایی مؤثر و کارآمد در این زمینه ضروری است. همچنین جا دارد در انگیزه عدم تمایل آن دسته از افرادی که انگیزه‌ای برای مشارکت در این گونه برنامه‌ها ندارند، تحقیق به عمل آید.

اکثریت پاسخگویان این پژوهش با فراوانی ۱۵۶ نفر (۶۵/۳۰ درصد) بین ۱ تا ۲ ساعت وقت در هفته در صورت برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه ارتقای ایمنی در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی در محله برای آن اختصاص خواهند داد. ۶۹ نفر (۲۸/۹۰ درصد) نیز ابراز داشتند هیچ فرصتی برای این منظور ندارند. ۱۰ نفر (۴/۲۰ درصد) نیز ۴ تا ۸ ساعت و ۴ نفر (۱/۷۰ درصد) بیش از ۸ ساعت وقت را بدین منظور اختصاص می‌دهند. یک نفر نیز نظری نداده است. با توجه به بازه زمانی انتخاب شده از طرف اکثر پاسخگویان (مدت ۱ تا ۲ ساعت)، بهتر است این مسأله در برنامه‌ریزی‌های شهری و ارائه برنامه‌های آموزشی به منظور اثربخشی در جهت افزایش ایمنی در برابر زلزله و سوانح طبیعی دیگر در محله، در نظر گرفته شود.

تعداد عمده‌ای از پاسخگویان پژوهش با فراوانی ۹۷ نفر فرهنگسراها را برای برگزاری دوره‌های آموزشی مدیریت بحران و ایجاد تشکل‌های محله‌ای برای ارتقای آمادگی برای مواجهه با خطر زلزله مناسب‌تر دانسته و ۷۷ نفر (۳۲/۰۸ درصد) مدرسه را مناسب این مهم ذکر

مالی در راستای کاهش ریسک را به منظور همکاری فردی خود در برنامه‌های کاهش ریسک، به عنوان عضوی از جامعه عنوان نمودند. ۸ نفر نیز اظهار نظری نکردند. با توجه به نتایج بدست آمده ترتیب و توالی مشوق‌های جلب مشارکت مردمی در برنامه‌ریزیهای شهری و تدوین طرح‌های کاهش ریسک می‌تواند راهگشا باشد. با توجه به پاسخ‌های بدست آمده از پرسشنامه‌ها و یافته‌های کمی، مفاهیم مشترک استنباطی در جدول (۲) ارائه گردیده است.

پژوهش با فراوانی ۹۲ نفر (۳۸/۳۳ درصد) همکاری عملیاتی در راستای کاهش ریسک را به منظور مشارکت فردی خود در برنامه‌های کاهش ریسک، به عنوان عضوی از جامعه ترجیح داده، ۶۶ نفر (۲۷/۵ درصد) مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و تدوین برنامه‌های کاهش ریسک محلی و ۴۸ نفر (۲۰ درصد) دریافت امتیاز و تشویقی از سوی نهادهای مرتبط با کاهش ریسک برای مشارکت در طرح‌ها را ترجیح دادند. تنها ۲۶ نفر (۱۰/۸۳ درصد) از پاسخگویان مشارکت

جدول ۲. گزیده مفاهیم مشترک مستخرج از پرسشنامه‌ها

احتمال زیاد وقوع زلزله در شهر تهران	
اظهار درست علت وقوع زمین‌لرزه	
آگاهی اکثریت افراد جامعه از واقعیت لرزه‌خیزی شهر تهران	
تاب‌آور و مقاوم نبودن محله در برابر وقوع زلزله و سایر مخاطرات طبیعی	
مدنظر قرار دادن نکات فنی و ایمنی ساختمان یا موقعیت مکانی منزل به لحاظ احتمال وقوع زلزله یا سایر مخاطرات طبیعی را در صورت خرید یا اجاره منزل	
عدم انجام ایمن‌سازی غیرسازه‌ای در منزل	
عدم آگاهی در مورد میزان مشارکت مردم محله خود در زمینه حل مشکلات محله	منتخبی از مفاهیم معنایی مشترک مستخرج از پرسشنامه‌ها در راستای روش‌های ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک
اظهار میزان "تا حدودی" کمک همسایگان در صورت وقوع حادثه	
ابراز بی‌اطلاعی در مورد برنامه‌های کاهش ریسک در محله از طریق نهادهای ذی‌ربط (شهرداری، سرای محله، مساجد، انجمن‌های محلی)	
تمایل به مشارکت در ارتقای ایمنی محله در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی	
امکان اختصاص ۱ تا ۲ ساعت وقت در هفته در صورت برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه ارتقای ایمنی در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی	
مناسب دانستن فرهنگسراها برای برگزاری دوره‌های آموزشی مدیریت بحران و ایجاد تشکل‌های محله‌ای برای ارتقای آمادگی برای مواجهه با خطر زلزله	
مؤثر دانستن استفاده از فضای مجازی برای برگزاری دوره‌های آموزشی مدیریت بحران	
انجام "اقدامات عملی نهادهای ذی‌ربط و تقویت زیرساخت‌ها (تدوین طرح‌های کاهش ریسک)" به عنوان ضروری‌ترین امور در کاهش ریسک مخاطرات محیطی و افزایش تاب‌آوری	

مفید باشد. تعداد دیگری از پاسخ‌دهندگان (۱۳ درصد) نیز معتقدند گزینه مشارکت جوامع محلی تا حد "زیاد" می‌تواند در برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری در برابر سوانح طبیعی مؤثر واقع شود. این در حالی است که درصد کمتری (۱۰ درصد) معتقد بودند جوامع محلی "تا حدی" می‌تواند در برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری در برابر سوانح طبیعی مفید باشند. همچنین دیدگاه دیگری که در این زمینه وجود داشت موفقیت برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری را منوط به بافت فرهنگی و

در بخش یافته‌های کیفی و در راستای حصول به اهداف کاربردی این پژوهش، مصاحبه‌هایی در قالب پنج پرسش کلی، نیز با ۲۲ نفر از اساتید، متخصصان، خبرگان و اهل فن مرتبط با امور سوانح برای مشخص کردن مهم‌ترین عواملی که می‌توانند بر میزان مشارکت جوامع محلی در برنامه‌های کاهش ریسک تأثیر بگذارند، انجام گردید. اکثریت پاسخ‌دهندگان (۷۷ درصد) بر این نکته اتفاق نظر داشتند که مشارکت جوامع محلی تا حد "خیلی زیاد" می‌تواند در برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری در برابر سوانح طبیعی

خوشبختانه در این زمینه بستر مردمی خوبی وجود دارد و از گذشته تاکنون در قالب هیأت‌های مذهبی و مسجد و مردم با هم در تعامل بوده و هستند. اگر همین ظرفیت را با در نظر گرفتن شرایط فرهنگی، اجتماعی و مذهبی هر منطقه، درست هماهنگی، مدیریت و سازماندهی کرد، می‌توان از این ظرفیت مردمی به نحو مناسب بهره برد. ایجاد یک کانال ارتباطی از "پایین به بالا" و همکاری و هماهنگی میان گروه‌های ذینفع در جامعه برای آسان نمودن مشارکت عمومی در فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده و نیز تسهیل ارتباطات و برگزاری جلسات مشترک مسؤولان ذی‌ربط با عموم و این تشکل‌ها هم می‌تواند در این راستا سودمند باشد.

از دیگر مواردی که از پاسخ اساتید و متخصصان استنباط گردید، ایجاد حس خودباوری، تقویت حس انسان‌دوستی و نوع‌دوستی، مسؤولیت‌پذیری، تعلق و گسترش باور و ایمان به اثرگذار و مفید بودن و نیز تغییر رویکرد منفعلانه و تبدیل آن به رویکرد فعال ساختارسازی و سازماندهی در بطن محلات و جامعه، رفع تبعیض‌های اجتماعی بین طبقات و گروه‌های مختلف جامعه و مشارکت دادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، تقویت فعالیت سمن‌ها و نیز تجهیز و فراهم‌سازی امکانات محلی و محرک‌های مالی و معنوی و فرهنگی بود. در نهایت، استفاده از ظرفیت رسانه‌ها و به ویژه فناوریهای نوین، شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها نیز به عنوان عاملی مهم در استفاده بهینه از ظرفیت جوامع محلی در برنامه‌های کاهش ریسک عنوان گردید.

پاسخ‌های پرسش چهارم (مکانیسم‌های مشوق برای افزایش مشارکت مردمی در برنامه‌های کاهش ریسک) بسیار مشابه یکدیگر بودند و به طور کلی می‌توان اذعان داشت که به اعتقاد اکثریت مصاحبه‌شوندگان، استفاده از تمام مکانیسم‌های مشوق مانند مشوق‌های مادی و معنوی، ماتریس هزینه-فایده، اجبار، وضع قوانین و مقررات و نیز تقویت بیمه حوادث و سوانح به فراخور شرایط و وضعیت و به طور ترکیبی قابل بهره‌برداری و اجرا است و آنان استفاده از زور و اجبار را چندان توصیه نکردند.

پاسخ اساتید به آخرین پرسش این پژوهش در زمینه چالش‌های اصلی، فقدان ادراک واقعی از مخاطرات و بحران‌ها، عدم شناخت و آگاهی درست از آنها، و نیز بحران اعتماد بین مردم و دولت و بالعکس بود. عدم دانش، توان و مهارت کافی در زمینه کاهش ریسک

اجتماعی جوامع و نیز ماهیت و مشخصات سانه‌ای که رخ می‌دهد، دانست. خوشبختانه، هیچ یک از اساتید نقش مشارکت جوامع محلی را در برنامه‌های کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری "کم" یا "خیلی کم" ارزیابی نکردند.

بیش از نیمی از اساتید پاسخگو (۶۰ درصد) معتقد بودند که مشارکت جوامع محلی در همه مراحل مدیریت ریسک و بحران می‌تواند مؤثر باشد، و این نقش را شامل شناسایی مسائل و مشکلات و نیز پیگیری از مراجع و نهادهای ذی‌ربط برای رفع نواقص و نیز هم‌افزایی منابع و توانمندی‌ها از ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی در جوامع محلی که می‌تواند به کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری منجر شود؛ برشمردند. از این تعداد، ۲۵ درصد نقش جوامع محلی را در مرحله پیش از بحران، ۱۰ درصد از اساتید نقش مشارکت محلی را در حین وقوع و تنها ۵ درصد از آنان نقش جوامع محلی را در مرحله پس از وقوع مؤثرتر دانسته‌اند. در پاسخ‌هایی که نقش جوامع محلی را در همه مراحل بحران مؤثر شمرده‌اند؛ تأکید شد که نقش آنان در همه مراحل می‌تواند مفید باشد که البته مشروط بر این است که این جوامع از قبل آگاهی و آموزش دیده باشند.

بحث "اعتماد" و "سرمایه اجتماعی" موضوع مهمی بود که تعدادی از اساتید آن را در توفیق برنامه‌های کاهش ریسک در جوامع محلی مطرح کردند. از آنجا که جوامع محلی دارای پایگاه مردمی و قابل اعتماد بوده، این موضوع میزان جلب و جذب مشارکت و همیاری را افزایش می‌دهد. به عبارتی این جوامع می‌توانند به مثابه یک نهاد واسط بین مردم و نهادهای دولتی عمل کنند. همچنین گسترش حس همبستگی و تفاهم عمومی در میان اهالی محلات و ایجاد فضای نشاط و سرزندگی با توجه به احساس مفید بودن از عوامل مهم جلب مشارکت مردمی در برنامه‌های کاهش ریسک عنوان شد. موضوع مهم دیگر، استفاده از فناوریهای نوین، نرم‌افزارها و فضای مجازی هم در مرحله پیش از وقوع برای آموزش و هم در مراحل حین و پس از وقوع برای مدیریت و بازتوانی بود که نقشی اثرگذار عنوان گردید.

در پاسخ به پرسش سوم پژوهش (چگونه می‌توان از ظرفیت جوامع محلی در برنامه‌های کاهش ریسک استفاده کرد؟)، پاسخ‌های اساتید و متخصصان مرتبط با تنوع زیادی همراه بود. می‌توان گفت

جوامع محلی، ماهیت ناپایدار ماندن جوامع محلی به دلیل مهاجرت‌های متعدد و نیز عدم شناخت ویژگی‌های خاص هر منطقه بیان شد.

با توجه به تجربیات مشارکت‌کنندگان، شباهت‌ها و تفاوت‌های مشترک در طبقات مختلف فرایند مصاحبه‌ها دسته‌بندی شد و عناصر معنایی و مفاهیم استخراج شده در قالب یافته‌های کیفی در جدول (۳) ارائه گردیده است.

جدول ۳. گزیده مفاهیم مشترک مستخرج از مصاحبه‌ها

نقش مؤثر مشارکت جوامع محلی در تمامی مراحل مدیریت ریسک و بحران	
بحث "اعتماد" و "سرمایه اجتماعی" برای توفیق برنامه‌های کاهش ریسک	
گسترش حس همبستگی و تفاهم عمومی در بین اهالی محله‌ها	
استفاده از فناوریهای نوین ارتباطی، اپلیکیشن‌ها و فضای مجازی و ظرفیت رسانه‌ها	
شناسایی خصوصیات انسانی و محیطی هر منطقه و مستندسازی آن	
تعیین گروهها و افراد آسیب‌پذیر	
سازماندهی محله محور توسط خود اهالی، تدوین راهکارها و دستوالعمل‌ها و شیوه‌نامه‌های اجرایی در قبل و بعد از سوانح	
توجه به بافت فرهنگی، اجتماعی و اعتقادی محله	
استفاده از ظرفیت جوامع محلی در برنامه‌های کاهش ریسک، در قالب هیأت‌های مذهبی، مسجد و...	
ایجاد یک کانال ارتباطی از "پایین به بالا"	
وجود آوردن حس خودباوری، تقویت حس انسان دوستی و نودوستی، مسؤولیت‌پذیری، تعلق و گسترش باور و ایمان	
مکانیسم‌های انگیزشی مانند مشوق‌های مادی و معنوی، ماتریس هزینه-فایده، وضع قوانین و مقررات و نیز تقویت بیمه حوادث	
رفع تبعیض‌های اجتماعی بین طبقات و گروههای مختلف مردم و مشارکت دادن آنان در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌ها	
تقویت فعالیت سمن‌ها و نیز تجهیز و فراهم‌سازی امکانات محلی	
منتخبی از مفاهیم معنایی مشترک مستخرج از مصاحبه‌ها در راستای روش‌های ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک	

حاکمیتی ذی‌ربط در سطوح مربوطه باشند. مهمترین وظایفی که برای این مراکز می‌توان در نظر گرفت، عبارتند از هماهنگی ارائه خدمات مورد نیاز شامل برنامه‌ریزی برای استفاده بهینه از داوطلبان، تجهیزات و سایر منابع و ظرفیت‌های موجود در جوامع و تشکلهای مردمی برحسب تخصص، عملکرد، توانمندی و موقعیت جغرافیایی این نهادها.

شناسایی خصوصیات انسانی و محیطی هر منطقه و مستندسازی آن، تعیین گروهها و افراد آسیب‌پذیر شامل (جنسیت، سن، معلولیت،

و افزایش تاب‌آوری جوامع محلی و سمن‌ها از دیگر چالش‌های موجود در این زمینه عنوان شد. همچنین فراموشکاری، باورهای نادرست اعتقادی، شرایط نامطلوب اقتصادی، داشتن روحیه اهمال‌کاری و سهل‌انگاری و نیز فقدان خودباوری در راستای توانایی ایفای نقش مؤثر در زمینه کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در این زمینه عنوان گردید. از جمله موانع اصلی در این نوع مشارکت‌ها، مطابقت نداشتن برنامه‌ها با اعتقادات و سنت و تجارب جوامع محلی و نبود تشکیلات مناسب برای مشارکت

ارائه گزیده مفاهیم در جداول (۲) و (۳) و در نظر گرفتن آنان در برنامه‌های کاهش ریسک در جوامع محلی، بسیاری از نقاط قوت و ضرورت انجام این مطالعه و بررسی را نمایان می‌سازد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به جمع‌بندی یافته‌های بدست‌آمده مطالعه حاضر نشان داد که به نظر می‌رسد لازم است مراکز مدیریت بحران جامعه‌محور با مشارکت جوامع محلی و نیز تشکلهای مدنی فعال در این عرصه در سطوح ملی تا محلی تشکیل و در هماهنگی کامل با نهادهای

کاهش ریسک؛ حس مسؤولیت‌پذیری، اعتماد، انسجام و همبستگی بین افراد محلی تقویت گردد. استفاده از ظرفیت فضای مجازی با طراحی برنامه‌ها، گروه‌ها و کانال‌های خبری و آموزشی و نیز نرم افزارها، بازی‌ها و سرگرمی‌ها، برای آموزش‌های کاهش ریسک در نظر گرفته شود.

بهبتر است تقویت زیرساخت‌ها و اقدامات عملی نهادهای ذی‌ربط برای کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری در سطح شهر انجام پذیرد. با توجه به ماهیت داوطلبانه فعالیت تشکّل‌های مردمی در عرصه‌های مختلف (از جمله در حوزه مدیریت بحران)، هرگونه تنش و یا ایجاد مشکل برای داوطلبان می‌تواند منجر به توقف و یا کاهش فعالیت آنها شود. لذا ایجاد فضایی آرام و مطمئن برای فعالیت آنها از اهمیت زیادی برخوردار است. همچنین باید تلاش شود تا از ایجاد چالش‌های روحی-روانی و امنیتی برای این نهادها و افراد داوطلب اجتناب گردد. علاوه بر این، در راستای جذب مشارکت مردمی تمرکز بیشتر بر بهره‌گیری از مکانیزم‌های تشویقی نظیر مشوق‌های مادی و معنوی، ماتریس هزینه-فایده برای جلب مشارکت مردمی برای شرکت در برنامه‌های کاهش ریسک قرار گیرد. ترتیب و توالی مشوق‌های جلب مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی‌های شهری و تدوین طرح‌های کاهش ریسک توسط نهادهای ذی‌ربط و مسؤول لحاظ شود.

البته باید توجه داشت که اهداف، راهبردها و برنامه‌های مشارکتی تشکّل‌های مردمی در مدیریت بحران بلافاصله باید متناسب با نوع فعالیت و تخصص هر نهاد ارائه گردد. بنابراین، لازم است با توجه به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های نهادهای مدنی و در هماهنگی با نهادهای حاکمیتی، اهداف و برنامه‌های مشارکت این نهادها در عرصه مدیریت بحران تعریف و تبیین گردد. تعیین اولویت‌های فعالیت تشکّل‌های مردمی می‌تواند امکان استفاده بهینه از منابع و ظرفیت‌های این نهادها را فراهم نماید. علاوه بر این، انجام کار گروهی و ضرورت ارتقای فرهنگ و مهارت مشارکت یکی از الزامات موفقیت در مدیریت بحران جامعه‌محور می‌باشد. البته معمولاً در ایران انجام کارهای گروهی با چالش‌های زیادی مواجه است و این مسأله همکاری بین افراد و سازمان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. سمن‌ها و نهادهای مردمی می‌بایست روحیه همکاری خود (بین اعضا و بین نهادها) را بهبود دهند تا اقدامات آنها اثربخشی بیشتری داشته باشد و از هماهنگی لازم برخوردار شود.

اشتغال، تأهل، بیماری و نیز مشارکت جوامع محلی در طراحی و اجرای فرایندهای آموزشی و پیشگیرانه به مردم منطقه بر اساس خصوصیات فرهنگی (شهری، روستایی، عشایری) از جمله نقش‌های مؤثر جوامع محلی در اجرای برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای تاب‌آوری است که ضروری است مدنظر برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان شهری قرار گیرد. بایستی تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان شهری، پیش از هر تصمیم و اجرای برنامه در راستای کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری، با تکیه بر دانش جامعه‌شناسی و رفتارشناسی اقدام به فرهنگ‌سازی و اقناع شهروندان در مورد مؤثر بودن در این فعالیت‌ها و تقویت خودباوری آنها نمایند. هرچند جوامع محلی و نهادهای مردمی اغلب به صورت مستقل فعالیت می‌نمایند، ولی در اموری مانند کاهش ریسک و مدیریت بحران بلافاصله، فعالیت مستقل این نهادها می‌تواند سبب کاهش اثربخشی اقدامات آنها و حتی در مواردی ایجاد چالش‌های اجتماعی بیشتر در مناطق آسیب‌دیده گردد.

پیشنهاد می‌شود در راستای جلوگیری از موازی‌کاری و بهبود ارائه خدمات در حوزه مدیریت بحران، نقش و وظایف برحسب حوزه فعالیت تشکّل‌های مردمی و توانایی‌ها و ظرفیت‌های آنها که در چارچوبی واحد ارزیابی شده باشد، تعیین شود. این مسأله کمک می‌کند که امکان پوشش دادن ابعاد مختلف مدیریت بحران توسط نهادهای هماهنگ‌کننده این تشکّل‌ها فراهم شود. همچنین اجرای برنامه‌های کاهش ریسک در محلات از طریق نهادهای ذی‌ربط (شهرداری، سرای محله، مدارس، مساجد، انجمن‌های محلی) به صورت مستمر و عمقی همراه با اطلاع‌رسانی گسترده نزد شهروندان انجام پذیرد. لازم است در برنامه‌ریزی‌های شهری و اجرای برنامه‌های آموزشی مناسب در جهت ارتقای ایمنی در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی در محله به منظور اثربخش بودن، مکان‌هایی مانند مدارس و فرهنگسراها که مورد قبول اکثریت جامعه می‌باشد به عنوان پایگاه آموزشی انتخاب گردد.

با توجه به بازه زمانی انتخابی اکثریت پاسخگویان، لازم است در برنامه‌ریزی‌های شهری و اجرای برنامه‌های آموزشی مورد نیاز در راستای ارتقای ایمنی در برابر زلزله و سایر حوادث طبیعی در محله به منظور اثربخش بودن، بازه زمانی معقول و کوتاه در نظر گرفته شود. در ضمن، پیش از هر گونه برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های

منابع مالی

این پژوهش در قالب طرح پژوهشی در پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله به انجام رسیده است.

نقش نویسندگان

فرایند نگارش این مقاله توسط نویسنده مسؤول ایفا شده است.

آنچه بدیهی است مداخلات جامعه‌محور نیاز به مشارکت اجتماعی زیادی دارد و اغلب زمان‌بر است. درضمن، به دلیل وجود تفاوت‌های قابل توجه در خطراتی که مناطق مختلف و جوامع محلی گوناگون را تهدید می‌کنند، نمی‌توان تصور کرد که نهادینه کردن رویکرد جامعه‌محور در نظام ملی بدون اختصاص منابع کافی و ایجاد ظرفیت‌های لازم امکان‌پذیر باشد. بنابراین، باید به مواردی مانند تعداد و میزان سازمان‌های درگیر، نحوه هماهنگ نمودن، چگونگی برقراری ارتباطات بین و درون سازمانی، تعداد گروه‌های مشارکت‌کننده، درک جامعه از وضعیت مخاطرات و پتانسیل آسیب‌های بالقوه در آن جامعه، تواتر وقوع سوانح طبیعی و ...، توجه کافی مبذول گردد. در نهایت، اقدامات در راستای مدیریت سوانح باید دربرگیرنده کلیه فعالیت‌های کوتاه‌مدت از قبیل (تدوین برنامه اولویت‌ها) و برنامه‌های درازمدت بوده که در آن ارزیابی مناسب و کاربردی از کلیه منابع، ظرفیت‌ها، شایستگی و صلاحیت‌های فعالان این عرصه انجام شود.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی نویسنده مقاله با عنوان "بررسی روش‌های ترغیب جوامع محلی برای مشارکت در برنامه‌های کاهش ریسک و ارتقای تاب‌آوری" می‌باشد که با کد شماره پ- ۸۱۲۶ در پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله ثبت شده است. بدین وسیله از همه افرادی که در انجام این مطالعه مشارکت داشته‌اند، قدردانی می‌شود.

ملاحظات اخلاقی

شایان ذکر است که اصول اخلاق و رعایت محرمانگی اطلاعات در این پژوهش رعایت گردیده است.

تضاد منافع

نویسنده هنگام نگارش مقاله، اعلام داشت که هیچگونه تضاد منافی در این مطالعه وجود نداشت.

References

1. Karimi K, Tagilo A. Community-based disaster risk management towards sustainable development. *Disaster Prevention and Management Knowledge (quarterly)*. 2020 Apr 10;10(1):73-59.
2. Monavvarian A, Amiry M, Mehrikoli S. Identification of effective components on increasing the survival rate of vulnerable and elderly weaved municipalities in the event of natural disasters (Case Study: Tehran). *Urban Management Studies*. 2018 Aug 23;10(34):13-26.
3. Motahari ZS, Rafeian M. An Explanation a Model for Enhancing Disaster Risk Management by Using Community-based Approach (CBDRM), Case Study: A Local Community in Tehran. *Armanshahr Architecture & Urban Development*. 2017 Mar 15;9(17):389-401.
4. Izadkhah, YO, Hosseini M. A study on implementing neighborhood self-Help planning for sustainable earthquake disaster reduction, Research Project 2010: 8002- 3, IIEES.
5. Izadkhah YO, Hosseini M. Sustainable neighbourhood earthquake emergency planning in megacities. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*. 2010;19(3): 345-357.
6. Drabek TE. Sociology, disasters and emergency management: History, contributions, and future agenda. *Disciplines, disasters and emergency management: The convergence and divergence of concepts, issues and trends in the research literature*. 2007:61-74.
7. Nakagawa Y, Shaw R. Social capital: A missing link to disaster recovery. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*. 2004 Mar;22(1):5-34.
8. Hossain MA. Community participation in disaster management: role of social work to enhance participation. *Sociology*. 2012;159:171.
9. Samad M. Participation of Rural Poor in Government and NGO Programmes: A Comparative Study. *Asia-Pacific Journal of Rural Development*. 1999 Jul;9(1):37-55.
10. Sastry KR. Improving community participation and people's awareness in disaster reduction. In A paper presented at the first Edition of the Global Blueprints of Change and for use in Conjunction with the International workshop on Disaster Reduction in Reston VA 2001 Aug.
11. Twigg J. Characteristics of a disaster-resilient community: a guidance note (version 2), 2009.
12. Shaw R. Overview of community-based disaster risk reduction. In *Community-based disaster risk reduction 2012* Mar 20. Emerald Group Publishing Limited.
13. Delavar A. Theoretical and practical research in the humanities and social sciences. Tehran: Roshd. 2014;76.